

YTTRANDE

Datum
2025-10-27

Dnr
R 105-2025

1 (3)

Justitieombudsmannen
Thomas Norling

Regeringskansliet
Socialdepartementet
103 33 Stockholm

Yttrande över betänkandet Hem för barn och unga – För en trygg, säker och meningsfull vård (SOU 2025:84)

(S2025/01291)

Inledning

Riksdagens ombudsmän (JO) har beretts tillfälle att yttra sig över rubricerat betänkande.

Utredningen har haft i uppdrag att utreda en ökad differentiering av vården vid hem för vård eller boende (HVB) samt införandet av vissa särskilda befogenheter vid hem för barn och unga. I huvudsak handlar de befogenheterna om att i vissa situationer kunna fatta beslut om en rad inskränkande åtgärder för att garantera en trygg och säker vårdmiljö. Jag delar utredningens bedömning att det är mycket angeläget att förbättra institutionsvården för barn och unga och att det behövs långsiktiga och effektiva åtgärder för att komma till rätta med de problem som utredningen beskriver. Jag delar utredningens uppfattning att barn och unga i samhällsvård har rätt till en trygg och säker vård, och att åtgärder inom ramen för vårdkedjan ska genomföras så att barnets och den unges rättigheter tillgodoses. Frågan är om de förslag som utredningen lämnat kommer att kunna bidra till det på ett ändamålsenligt och rättssäkert sätt.

I det följande inriktar jag mitt yttrande på den fråga i betänkandet som handlar om behovet av befogenheter att besluta om inskränkande åtgärder vid hem för barn och unga (avsnitt 9.5.2). I övrigt avstår jag från att yttra mig. Jag vill understryka att det inte innebär att jag godtar de förslag som jag inte yttrar mig över.

Förslaget om inskränkande åtgärder

En fråga som utredningen har haft att ta ställning till är om barn och unga som inte har ett sådant kvalificerat behov av vård som bara kan tillgodoses på ett av Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem ändå ska kunna underkastas tvångsåtgärder när de vårdas på hem för barn och unga, oavsett om de får vården med stöd av socialtjänstlagen (2025:400), SoL, eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, se s. 503. Frågan är central eftersom den får

betydelse för flera av utredningens övriga förslag som tar avstamp i utredningens uppfattning att frivillig vård kan förenas med långtgående tvångsåtgärder.

Utredningen konstaterar att det finns behov av befogenheter att kunna besluta om en rad inskränkande åtgärder vid de föreslagna hemmen för barn och unga därför att vårdmiljön i dag inte är trygg och säker på många HVB. Bedömningen är att hem för barn och unga ska vara en ”öppen” placeringsform (se s. 497); förslagen träffar såväl barn och unga som vårdas frivilligt enligt SoL som de som tvångsvårdas enligt LVU. Möjligheten att kunna besluta om inskränkande åtgärder föreslås gälla oavsett om det är ett kommunalt eller ett privat hem för barn och unga. En ansvarsuppdelning har vidare gjorts så att vissa åtgärder endast ska få beslutas av socialnämnden samtidigt som vissa åtgärder endast ska få beslutas av en föreståndare för ett hem för barn och unga.

Utredningens uppfattning är att frivillig vård kan förenas med långtgående tvångsåtgärder. Det är förvånande eftersom den i sammanhanget helt avgörande fråga som utredningen inte besvarat gäller om det över huvud taget är möjligt att förena frivillig vård med tvångsåtgärder utan att vården i sig får karaktär av tvångsvård. I motsats till vad som anförs i utredningen är jag av uppfattningen att vård som är avsedd att helt bygga på frivillighet men som ges långtgående och mycket integritetskänsliga tvångsinslag inte kan anses vara frivillig vård. Premissen att barnet, barnets eller den unges vårdnadshavare, eller den unge själv om denne är över 18 år måste samtycka till vården vid ett hem för barn och unga för att inskränkande åtgärder vid hemmet ska få vidtas ändrar inte på den saken. Jag anser därför att utformningen av den föreslagna regleringen knappast är invändningsfri i den här delen. Tvärtom inger den vissa betänkligheter.

Jag har beträffande tidigare remitterade utredningsförslag pekat på risken för att lämnade förslag medför att gränsen mellan frivillig vård och tvångsvård blir otydlig. Otydlighet i det här avseendet skapar tillämpningsproblem. Jag menar att gränsen mellan vårdformerna måste vara skarp med hänsyn till den inskränkning av den enskildes rättigheter som det innebär att vara föremål för tvångsåtgärder. Strängt taget innebär utredningens förslag att en ny vårdform ska införas för barn- och ungdomsvården som riskerar göra det otydligt för den enskilde under vilka premisser vården ges. Denna otydlighet kring frågan om vården ges frivilligt eller med tvång riskerar medföra att den praktiska tillämpningen inte blir så rättssäker som det finns anledning att kräva när barn och unga tas om hand för samhällsvård.

Den föreslagna konstruktionen förutsätter att samtycke till vården lämnats i varje enskilt fall för att de inskränkande åtgärderna som anges i lagen ska kunna vidtas. Frånvaro av ett sådant samtycke innebär alltså att lagen inte kommer att kunna tillämpas och jag har därför svårt att se att konstruktionen blir ändamålsenlig. Jag ser också risker med att den föreslagna ordningen kan leda till att en enskild, som inte vill samtycka till att underkasta sig åtgärder enligt den föreslagna lagen, i stället väljer att avbryta pågående vård. En sådan ordning ger oönskade incitament för den enskilde när han eller hon ska ta ställning till vården. En annan principiellt

viktig fråga är varför utredningen överhuvudtaget anser det acceptabelt att barn och unga som inte bedöms ha behov av vård enligt LVU, utan ska vårdas på frivillig väg, måste underkasta sig tvångsåtgärder för att alls kunna komma i fråga för en placering på ett hem för barn och unga. Jag ser inte att utredningen har presenterat några bärande argument som förklarar varför vård som bereds på frivillig väg kan tillåtas ha inslag av mycket ingripande tvångsåtgärder utan att förlora sin karaktär av frivillig vård. Redan från systematiska utgångspunkter framstår en sådan reglering som anmärkningsvärd.

På goda grunder kan det sättas i fråga om de barn och unga som erbjuds en placering på ett hem för barn och unga har någon reell möjlighet att motsätta sig ett villkor om att vården är förenad med inskränkande åtgärder. Det finns då en risk att barnet i en sådan situation inte kan erbjudas den hjälp som behövs.

Socialnämnderna ansvarar enligt SoL för att arbeta förebyggande och erbjuda insatser inom ramen för frivillighet när barn och unga riskerar att fara illa.

Socialtjänstens verksamhet ska enligt 2 kap. 1 § SoL bygga på respekt för enskildas självbestämmanderätt och integritet. Insatserna ska enligt 10 kap. 3 § SoL utformas och genomföras tillsammans med den enskilde. Att villkora frivillig vård på det sätt som föreslås framstår utifrån det uppdrag som socialnämnderna har enligt SoL som vare sig ändamålsenligt eller förtroendeskapande.

Avslutande slutsatser

Mot bakgrund av vad jag nu har redovisat anser jag att utredningens förslag till lag med särskilda bestämmelser för vård vid hem för barn och unga inte bör genomföras. Jag avstyrker därför förslaget.

Yttrandet har beslutats av JO Thomas Norling. Dokumentet har fastställts digitalt och har ingen underskrift.

Rättssakkunniga Eirik Jungar har föredragit ärendet och tf. byråchefen Maria Karlströms har deltagit i beredningen.